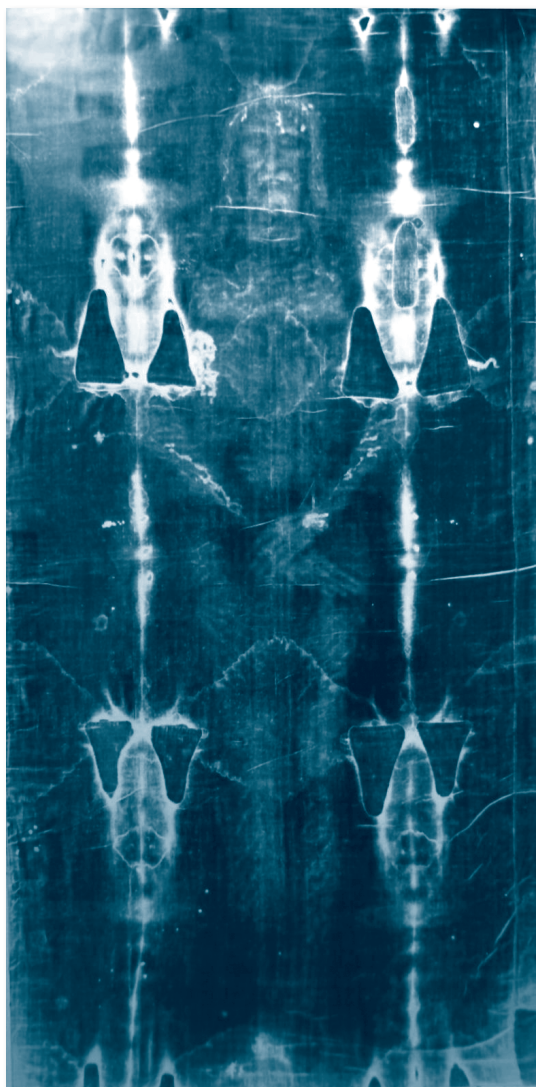

Gospin plač

Fra Slavko Topić

U kršćanskoj liturgiji i posebno u pučkoj pobožnosti čašćenje i štovanje Muke Isusove i s tim povezano čašćenje Gospe Žalosne vrlo je staro i seže do samih početaka. U svezi s tim i u potvrdu toga štovanja neka nam bude dopušteno navesti svojevrsnu i jedinstvenu povijesnu nit toga štovanja. To je čašćenje i štovanje Torinskoga platna (čuva se u Torinu, u Italiji), jedne od najstarijih, najsvetijih i najvažnijih kršćanskih relikvija, direktno povezanih sa štovanjem Muke Isusove. (Radi se o platnu u koje je bilo uvijeno tijelo Isusovo kod ukopa i u kojem je, kod Isusova uskrsnuća, kao u čudesnoj neizbrisivoj fotografiji, ostalo utisnuto (kao vatrom urezano) Isusovo mrtvo tijelo, s potpuno jasnim izgledom lica, sa svakom i najmanjom ranom koju je zadobio kod razapinjanja, bičevanja i uopće mučenja. Posebnu dugu i čudesnu povijest Torinskoga platna i njegovu vjerodostojnost najsuvremenija znanost nije mogla oboriti. Naprotiv, znanstvena istraživanja potvrđuju dvije tisuće staru povijest i štovanje svetoga Platna. To štovanje, prema dugom povijesnom pamćenju i tradiciji od samih početaka, otpočela je sama Majka Isusova, jer je upravo ona, prema tradiciji, prva prikupila i ljubomorno čuvala, ne samo spomenuto Platno, već i druge predmete Muke i smrti svoga božanskoga Sina.) U posebnim svečanim prigodama priređuje se izlaganje javnosti Platna u torinskoj katedrali, radi štovanja i vjerničkoga divljenja. U zadnje vrijeme izlagano je za Jubilarne godine – 2000, i u Godini svećenika – 2010 (10. travnja do 23. svibnja 2010). Ovdje smo ga spomenuli kao svojevrsni trag vjekovnog spominjanja i štovanja Muke Kristove i žalosti Marijinih.

Dvije pučke pobožnosti kod Hrvata uopće, posebno u Bosni i Hercegovini, snažan su izraz štovanja Muke Kristove i Gospe Žalosne. To su križni put i Gospin plač. Križni put je do danas najsnažnija javna pučka pobožnost u svim župnim crkvama petkom ili nedjeljom prije pučke mise tijekom korizme, a

privatno često ne samo u korizmi već i u drugom vremenu.

Zamah pučkim laudama

Kako smo već istakli, štovanje Muke Isusove i Gospe Žalosne vrlo je staro. Gospin plač kao oblik i kao pučka pobožnost također ima svoju dugu povijest. O tome ovdje u najkraćim cr-

tama. Prema dosadašnjim povijesnim podacima, prvi tragovi Gospina plača, kao oblika i kao pobožne prakse, sežu u 11. stoljeće u Engleskoj. Prvi plač na latinskom jeziku, pod naslovom, *Planctus Beatae Virginis* (latinska riječ *planctus* znači plač) pripisuje se sv. Anzelmu (1033. – 1109.). Spis ima i ove naslove: *Dialogus B. Mariae et Anselmi*

de Passione Domini i *Planctus Beatae Mariae Virginis ad Anselmum de Passione Domini*. Sv. Anzelmo iz Aoste u Italiji, najprije svet redovnik benediktinac, zatim velik opat u opatiji Bec u Engleskoj, također velik i pobožan teolog i filozof svoga vremena, borac za Crkvu i, konačno, velik nadbiskup u Canterburyju, onda i danas vjerskom centru Engleske. Spomenuti *Planctus* odraz je njegove gotovo mistične duše. U uvodu svoga *Planctusa* kaže se kako je sv. Anzelmo postio i molio Blaženu Djevicu da bi mu pomogla što bolje upoznati i razumjeti bol i muku našega Spasitelja, njezina Božanskoga Sina. Gospa mu se osobno ukazala i rekla da je Isus toliko trpio u svojoj muci da to nitko nije u stanju ispričovjediti bez plača i boli. Tako je nastao Anzelmov *Planctus*, u kojem sv. Anzelmo Gospu pita o Isusovoj muci (od molitve u Getsemaniju do polaganja u grob na Kalvariji), a ona mu odgovara. Cijeli plač je podijeljen u 16 poglavlja.

Vrlo vjerojatno je Anzelmov *Planctus* imao velik poticaj i upliv u kasnijem pisanju i pobožnoj praksi Gospina plača. Tako je poznati talijanski pjesnik, Jacopone da Todi (*Rođen u Todiju u Umbriji, 1236., završio pravo u Bologni, oženio plemkinju Vannu, koja je u rušenju zgrade za vrijeme neke svečanosti smrtno nastradala; tom prigodom Jacopone je kod svoje žene neočekivano otkrio da je Vanna ispod svećanih haljina nosila pokornički pojas; sve ga je to snažno potaklo na obraćenje, pridružio se franjevačkom redu, u kojem je uzorno i strogo živio do smrti – 1306.*), kojega neki smatraju neposrednim pretečom Dantea Alighierija (1265. – 1321.), napisao svoj *Il pianto della Madonna – Gospin plač*, svoje glavno životno djelo. Gotovo sigurno je on autor i glasovite latinske marijanske sekvence *Stabat Mater dolorosa – Ras-*

Scensko-glazbeni igrokaz *Gospin Plač* izveli su mladi s otoka Brača tijekom 17. svečanosti *Pasionske baštine*

cviljena Majka stajaše. Njegov *Gospin plač* ustvari je srednjovjekovna talijanska *lauda* (pohvala), pučkog karaktera, namijenjena prije svega pobožnom puku. Nastanak pučke laude povezuje se izravno sa svetim Franjom Asiškim

stihom svake pojedine strofe, sve do posljednje – svega 34 strofe, 135 stihova. Neodoljiva ugodnost je i međusobno rimovanje triju prvih stihova u svakoj strofi (monorim). Kod recitiranja ili pjevanje tog plača laude iz-

Svečano zajedničko pjevanje Gospina plača u crkvi, prema nastupima raznih uloga, prava je sveta drama, s vrlo dubokim duhovnim pobudama.

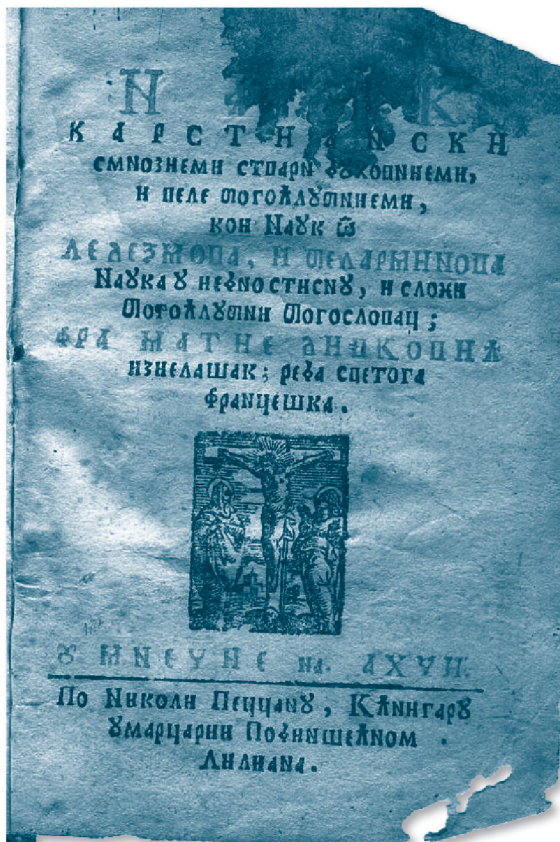
i njegovom duhovnošću, odnosno zanosom i ljubavlju prema svim stvorenjima, zbog kojih i s kojima treba hvaliti našega Stvoritelja. Franjina *lauda Pjesma bratu suncu* označila je početak i zamah bezbrojnim pučkim *laudama*, koje su od 13. do sredine 19. stoljeća u Italiji predstavljale glavnu crkvenu pučku pjesmu (popijevku).

Srednjovjekovne svete drame

Jacoponeova marijanska *lauda Gospin plač* ima dramski karakter, vrlo ugodnu i zanimljivu formu. Sva je u stihu sedmercu, po četiri stiha u 33 strofe; izuzetak je prva strofa sa tri stiha, koja ostalim strofama služi kao veza i vrlo ugodan ritamski odjek, jer se njezin treći stih rimuje sa četvrtim

mjenjuju se četiri razna lica: pisac, Marija, puk i Krist. Tako i sadržaj i izvođenje imaju dramski karakter. To su poznata srednjovjekovna sveta skazanja ili prikazanja, odnosno svete drame, koje predstavljaju važnu etapu u europskoj dramskoj umjetnosti uopće. Razvojni put je ovako išao. Iz crkvene liturgije razvila se liturgijska drama, iz nje dramatisirana *lauda* na narodnom jeziku i, konačno, sveto prikazanje ili sveta drama, kako smo je ovdje razumjeli. Takvi (dramski) *Gospini plačevi* doslovce su preplavili cijelu Evropu, počevši od 13. stoljeća (u Njemačkoj ih je u tom stoljeću bilo 39, od raznih autora).

Sve je to u našim krajevima također snažno odjekivalo. Prvi zapisi *Gospinih plačeva* kod nas Hrvata, prema sadašnjim podacima, nalaze se u glagoljaškoj literaturi od 14. do 15. stoljeća

Matija Divković, Gospin plač

(vidi u *Sv. Ceciliji*, 1929, str. 62). Ipak, plačevi nekih autora iz nešto kasnijeg vremena posebno su se nametnuli i u raznim preinakama održali sve do danas. U tradiciji hrvatskih plačeva puno je originalnoga i domaćega, europski (osobito talijanski) plačevi poslužili su samo kao uzor i nadahnuće. Najstariji tekst plača nalazi se u Picićevoj (*Rapskoj*) pjesmarici (1471.). Tridesetak godina kasnije tiskan je glagoljski plač, po uzoru na Picićev (više dramski). U tom još dotjeranijem obliku jest plač u glagoljskom zborniku Šimuna Klimantovića (1505. i 1514.). Slijedila su izdanja u narativnom obliku: u *Osorsko-hvarskoj pjesmarici* (1533.), *Korčulanskoj* (1560.), drugoj *Rapskoj* (1563.), Budljanskoj (1640.).

Ali za procvat i bogatstvo plačeva kod nas najzaslužniji je fra Matija Divković (1563. – 1631.), bosanski franje-

vac, rodom iz Jelašaka. (*Tom »ocu bosanske književnosti«*, kako ga s pravom nazivamo, graditelj Gospina svetišta u Olovu, fra Lujo Zlouši (1895. – 1969.), posvetio je lijevu zapadnu kulu u pročelju današnje crkve. Grob mu se nalazi, prema mišljenju poznatoga arheologa Đure Baslera negdje u prednjem dijelu dvorišta današnje crkve Gospina svetišta u Olovu, u staroj crkvi koja se tu nalazila, vrlo vjerojatno ispred prezbitarija te stare crkve, nedaleko od crnoga kamena – danas sve zatrpano zemljom zbog izgradnje nove crkve 1936.). Divković je znalački napravio prirodan sažetak prethodnih izdanja. Njegov *Plač blažene Divice Marije* (1616.), prilično kratak (418 stihova), a opet cjelovit, u pripovijestima spontan i neodoljiv, dobar i praktičan svakome za privatno i zajedničko pjevanje, tiskan u tzv. *Malom nauku karstijanskom*, doživio je mnoga izdanja, i poslužio kao uzor svim kasnijim izdanjima. Divković sadržajem slijedi Anzelmov *Planctus*, samo s drugačijim rasporedom: umjesto poglavlja, cijeli tekst raspoređuje u dva dijela – od Getsemanijske do Groba na Kalvariji i događaji nakon toga. Divkovićev plač poslužio je kao uzor svim kasnijim izdanjima. Među njima se ističu izdanja *Citharae Octochordae* (1701., 1723.). Odmah nakon toga, godine 1726., Divkovićev plač obrađio je i na svoj način preradio njegov

redovnički subrat, fra Toma Babić (1680. – 1750.), čiji je tekst duboko prožet Divkovićevom građom i potkom i danas ponegdje u uporabi (neki krajevi u Dalmaciji). Zatim se pojavio plač *Muka g. n. Isusa Krista i plač Majke njegove* (1753.), od fra Petra Kneževića. Nakon njega i po uzoru na njega tiskao je, u pjesmarici *Vinac bogoljubnih pisama* (Budim, 1856.), svoj *Plač*, sa 372 stiha – fra Marijan Jaić, Brođanin (1795. – 1858.). U *Novom vijencu* isti plač (428 stihova osmeraca) tiskan je u Đakovu (1908.) i u Dubrovniku (1915.). U Bosni je danas najpoznatiji spomenuti plač od fra Petra Kneževića: *Muka g. n. Isusa Krista i plač Majke njegove* (1753.), koji svijet, zbog duljine teksta (1542 stiha osmerca), običaje nazivati »veliki« ili »dugi«, za razliku od Divkovićeva »malog« plača (668 stihova osmeraca) – i danas u uporabi, posebno u Hercegovini (v. *Molitvenik fra Anđela Nuića*, Mostar, 1989., str. 263 – 285). Kneževićev *Plač* je dramski i slijedi takve prethodne uzore: izmjenjuju se uloge pisca, Gospe i Isusa, dok učenik Ivan nastupa samo na početku i pri kraju, dok u spomenutom Divkovićevom »malom« plaču nema izdvojenih nastupa pojedinih uloga, već pisac sam od početka do kraja nastavlja opisivati i voditi cijelo događanje. Oba plača prepoznatljiva su po prvim stihovima:

DIVKOVIĆ

**Muka gorka Gospodina
Isukrsta Božjeg Sina
Po Ivanu evanđelisti
Koји Gospi plač navisti.**

KNEŽEVIĆ

**Što ste stali, o misnici,
Što radite, redovnici?
Što se zgodi, jur vidite,
Zašto, dakle, ne cvilite?**

Upoređujući i analizirajući tekste raznih ovdje spomenutih plačeva može se reći da su se stihovi Divkovi-

ćeva *Plača* do danas ipak održali, bilo doslovce (makar i fragmentarno), bilo kao ideja ili kao forma.

»Molitvenici nemaju zapisanih napjeva nego uvijek samo tekst plaća, a melodija se prenosi usmenom predajom«, rekao je Ivo Andrić

Sačuvati dragu pobožnost

Slično kao i križni put, pjevanje ili pobožno privatno recitiranje (moljenje) Gospina plaća vrlo je omiljena vjerska praksa sve do danas. To u prvom redu vrijedi za Bosnu, gdje su danas u uporabi najvećim dijelom Kneževićev – »dugi«, ali nije nepoznat ni Divkovićev – »kratki« plać (uglavnom kao privatno pobožno pjevanje ili moljenje).

U Bosni je u zajedničkim javnim pobožnostima prihvaćen plać od fra Petra Kneževića, vjerojatno zbog svog živog, vrlo osjećajnog dramskog događanja, također zbog svog melodijskog bogatstva i izazova. Svaka uloga ima svoju melodiju, a te su melodije ponekad originalne u pojedinim bosanskim regijama. Tako uloga pisca danas ima četiri napjeva, prema četiri bosanske pokrajine: fojnički napjev, kreševski napjev, vareški napjev, travničko-livanjski napjev. Napjev za ulogu Ivana je zajednički, isto tako za Isusa, dok napjev za ulogu Gospe varira u pojedinim krajevima, ili bolje rečeno, barem tri takva napjeva poznata su, s neznatnim varijantama, u svakom kraju. Svečano

zajedničko pjevanje Gospina plaća u crkvi, prema nastupima raznih uloga, prava je sveta drama, sa vrlo dubokim duhovnim pobudama. – Zbog svoje dužine Kneževićev *Plać* se ne može tiskati ni u jednom molitveniku, već uvijek samo kao zasebna knjižica. Taj plać u Bosni je do sada doživio 38 izdanja. Zadnje izdanje od prije sedam godina (*Svjetlo riječi*, Sarajevo – Zagreb, 2003.), gotovo je rasprodano. Priređivač toga izdanja (fra Slavko Topić), u sporazumu s izdavačem, predložio je posebno teh-

Prvi zapisi Gospinih plaćeva kod nas Hrvata, prema dosadašnjim podacima, nalaze se u glagoljaškoj literaturi od 14. do 15. stoljeća. Za procvat i bogatstvo plaćeva kod nas najzaslužniji je fra Matija Divković, bosanski franjevac, rodom iz Jelaškaka.

ničko rješenje za današnje pjevanje toga Gospina plaća. Naime predložene su tri varijante kod pjevanja: da se pjeva cijeli tekst (svih 1542 stiha), da se, radi kratkoće vremena, pjevaju samo odabrane kitice (u knjižici kitice tiskane masnim slovima, to je 698 stihova, za oko polivu manje; kod skraćivanja se nije diralo u tijek i redoslijed pojedinih uloga, kako stoje u originalu). Treća predložena varijanta, tiskana na kraju cjelovitoga teksta, ustvari jest pobožnost križnoga

puta napravljena od odgovarajućih kitica Kneževićeva *Gospina plaća*. Za svaku od 14 postaja križnoga puta odabrane su kitice toga plaća, koje sadržajem odgovaraju za prizor pojedine postaje. Za uvod i postaje i završetak te vrste pobožnosti križnoga puta odabrane su 82 kitice *Plaća* (*Ovoj ideji rado se pridružio pokojni dr. fra Vitomir Slugić i prihvatio da odabere odgovarajuće kitice iz Plaća.*) Kako smo istakli, razlog za tu trostruku varijantu i ponudu za pjevanje Gospina plaća danas jest nedostatak vremena,

zbog drugih liturgijskih događanja u koje je svijet uključen u Velikom tjednu. Ako se nema vremena organizirati i pripremiti

pjevanje Gospina plaća u cijelosti, nitiposkraćenoj varijanti, onda se plać može pjevati barem u petak prije Cvjetnice, ili drugi koji dan, kad se obavlja pobožnost križnoga puta u korizmi, stapajući tako dvije omiljene pobožnosti plaća i križnoga puta u jednu pobožnost. Tako će se sačuvati tradicija i praksa zajedničkog pjevanja plaća danas. Jer, u tome se u zadnje vrijeme, zbog liturgijskih promjena, znatno popustilo – ponegdje sve do potpune zanemarenosti. Privat-

no, pjevanje ili recitiranje (moljenje) plača još uvijek se održava u kućama, zajedno ili pojedinačno, tokom cijele korizme u večernje sate. Inače, prirodno tradicionalno mjesto pjevanja plača uvijek je bilo (i ostaje!) na Veliki petak uvečer. Praksa danas dirigira drugačija rješenja. Važno je pod svaku cijenu sačuvati tu dragu pobožnost.

U Hercegovini se uglavnom pjeva Divkovičev *Plač*, tradicionalno (obvezno!) tiskan u popularnom *Molitveniku* fra Anđela Nuića. I danas pojedine osobe ispjevaju cijeli taj plač po vrlo jednostavnom, melodijski i ritmički dosta brzom, često svom vlastitom napjevu. Gospin plač pjevao se ne samo u Bosni i Hercegovini, već i u Slavoniji, u

Dalmaciji. »U zagrebačkoj Nadbiskupiji, u dekanatu požeškom i našičkom bio je običaj da u korizmi gotovo svaku večer kad se stane mrak hvatati pjevaju djevojke pred križem »Pláč Gospin« . Kad zazvoni zvono na večernji pozdrav Gospin, odmah prestanu i izmoliv još »Anđeo Gospodnji«, vraćaju se kući. A na Veliki petak pred večer dolaze djevojke pred Božji grob i opet pjevaju Muku Isusovu ili Plač Gospin.« (V. Sv. Cecilija, 1916., str. 69.) Dakle kod Hrvata, uopće, pjevanje Gospina plača naša je sveta duhovna baština, koju ne smijemo zanemarivati.

Napjevi

Donosimo najprije napjeve za pjevanje Divkovičeva *Plača*. Tri napjeva povezana uz pjevanje tog plača snimljena su 1980. godine u Neretvici (selo Bukovica – Mirac), napjev snimljen u Borovici kod Kraljeve Sutjeske i napjev snimljen u Rami (selo Jaklići). Osoba koja je pjevala napjev u Borovici slabo se prisjećala teksta, gotovo je sigurno da je improvizirala Divkovičev tekst. Evo tih napjeva:

Napjev iz Neretvice,
zabilježio fra Slavko Topić
(1980)

Dosta brzo

Mu - ka gor - ka Gos - po - di - na I - su - kr - sta Bož - jeg Si - na.

Napjev iz Borovice, Kraljeva Sutjeska,
zabilježio fra Slavko Topić
(1980)

Gor - ka mu - ka Gos - po - di - na Si - na Bož - jeg pro - miš - lje - na.

Napjev iz Rame,
zabilježio fra Slavko Topić
(1980)

Mu - ka gor - ka Gos - po - di - na I - su kr - sta Bož - jeg Si - na.

Slijede standardni napjevi na koje se vima imaju neznatne varijante. Evo tih pjeva Kneževićev *Plač* u cijeloj Bosni. standardnih napjeva:
Naravno, ti napjevi u pojedinim kraje-

GOSPA

I

Ah, moj Bo-že, jad-na ti sam! Ses-tre mi-le, tu-žna ti sam!

II

Aj - me lije-po li - ce mo - ga Sin - ka dra-gog i mi - lo - ga!
Joj, ka - kva je to des - ni - ca, ka - kva li je za - uš - ni - ca!

III

Aj - me lije - po li - ce mo - ga Sin - ka dra - gog i mi-lo - ga.

IVAN

Kad već, Gos - po, že - liš zna - ti, pra - vo ću ti ja ka - za - i.

ISUS

I

Kad od - go - vor ti moj že - liš, da sam Bož - ji Sin sam ve - liš.

II

Oh moj O - če sve - mo - gu - ċi, već na smr - ti ja bu - du - ċi. Ti znaš da sam is - pu - ni - o, sve po - tan - ko što si hti - o.